

8. téma

A magánhangzó- és mássalhangzó-„törvények” a magyarban

Papp István: Hangtörvények a magyarban. In: *Leíró magyar hangtan*. Bp., 1966. 121–145.

fonotaktika: Kassai Ilona: A beszédhangok sorozata. In: *Fonetika*. Bp., 1998. 135–168

koartikuláció: Kassai Ilona: A beszédlánc fonetikai jelenségei. In: *Fonetika*. Bp., 1998. 169–190

Magánhangzó-„törvények”

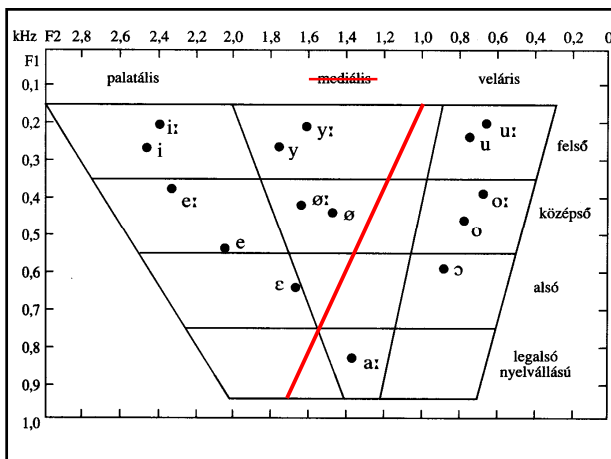
- Magánhangzó-harmónia (hangrend, illeszkedés)
- Hiátustörvény

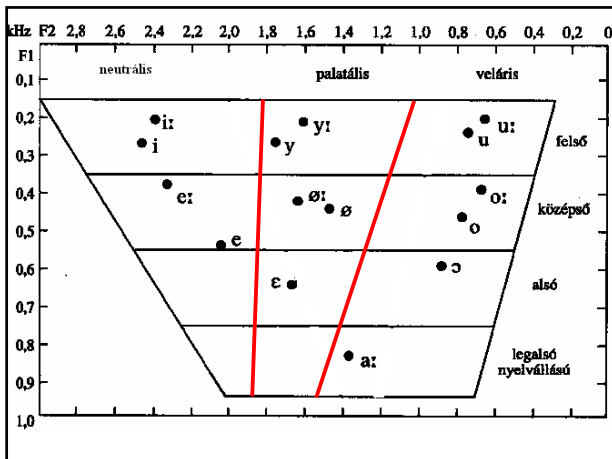
Hiátus-, „törvény”

- A hiátus megmaradása (*odaad*)
- A hiátus megszüntetése
 - gégezárhanggal (*odaʔad*)
 - hiátustöltő mássalhangzóval (*odajad*)
 $j, v (< \beta), h (< \gamma)$
 'FEJ': $fe\gamma > fe\ddot{u} > f\ddot{o}\ddot{u} > f\ddot{o}$
 'FEJE': $fe\gamma-e > fe-e > fe-j-e > fej-e >> fej$
 - magánhangzó-kivetéssel (*odad*)
 - magánhangzó-összevonással (*odād*)

Magánhangzó-harmónia

- Hangrend (fonotaktika)
- Illeszkedés (morfofonológia)

Hangrend (1)

- **Magas hangrendű**
 1. öröm, üröm
 2. embër, denevér, ép, kép
- **Mély hangrendű**
 1. asztal, utas, orom
 2. lëány, tëshát, béka, marék, csikó, kocsi, bíró, csíkos

Hangrend (2)

- **Magas hangrendű**
 1. öröm, üröm
 2. embër, denevér, ép, kép
- **Mély hangrendű**
 1. asztal, utas, orom
 2. lëány, tëshát, béka, marék, csikó, kocsi, bíró, csíkos
- **Vegyes hangrendű**
kosztüm, sofőr, parfüm, Saussure

Hangrend (3)

- **Magas hangrendű**
 1. öröm, üröm
 2. embër, denevér, ép, kép
- **Mély hangrendű**
 - asztal, utas, orom
- **Vegyes hangrendű**
 1. kosztüm, sofőr, parfüm, Saussure
 2. lëány, tëshát, béka, marék, csikó, kocsi, bíró, csikos

Illeszkedés

- a) Teljes
- b) Palato-veláris
- c) Labiális
- d) Nyíltsági fok szerinti

Illeszkedés

- a) Hangrendi illeszkedés
- b) Szóvégi illeszkedés

A vegyes hangrendű szavak illeszkedése

- a) $i/i/é + V_{mély}$: **MÉLY**
(bika)
- b) $(V) + V_{mély} + i/i/é$: **MÉLY**
(kocsi, pánik, papír, negatív, pocskék, kabaré)
- c) $(V) + V_{mély} + e$: **MAGAS/MÉLY**
(mágnes, Ágnes, október, kupec, József, farmer, fotel)
- d) $V_{mély} + i/i/é + i/i/é$: **MAGAS/MÉLY**
(pozitív, oxigén)

Magánhangzó-„törvények”

- Magánhangzó-harmónia (hangrend, illeszkedés)
- Hiátustörvény
- Rövidülés
- Nyúlás
- Hangkivetés
- Hangbetoldás

Mássalhangzó-„törvények”

- Igazodás
- Részleges hasonulás
- Teljes hasonulás
- Összeolvadás
- (Meg)rövidülés
- Nyúlás
- Kiesés (Hangkivetés)
- Betoldódás (Hangbetoldás)

Koartikuláció

megelőző koartikuláció
megmaradó koartikuláció

Igazodás

Igazodás \neq Hasonulás

(=)

szímpal ↔ szímpad

nem fonéma

fonéma

Igazodás

- Zöngéesség szerinti (*lehel, kapχ, döfχ*)
[hagyományos átírással: *kapχ̣, döfχ̣*]
- Képzés helye szerinti
V + C (*kicsi, kutyá*)
C + C (*iskola, istálló*)
nazális + C
(*vénység, halandzsa*
szemvíz, kímvallatás
tanterület, széngáz)
- Ajakműködés szerinti (*tíz, tűz*)

További eseteit lásd: Kassai: 171–172

Hasonulás

hasonító (indukáló) → hasonult (indukált): **előreható**
(*progresszív*) **hasonulás** — *az + -val = azzal*

hasonult (indukált) ← hasonító (indukáló): **hátraható**
(*regresszív*) **hasonulás** — *az + -val = avval*

Hasonulás

- Részleges hasonulás (egy képzési mozzanat változik)
- Teljes hasonulás (két v. több képzési mozzanat változik; a hasonult képzése azonossá válik a hasonítóval)

Részleges hasonulás

- Zöngéesség szerinti részleges hasonulás
- Képzés helye szerinti részleges hasonulás

Teljes hasonulás

- Hangtani kötöttségű teljes hasonulás
- Alaktani kötöttségű teljes hasonulás (morfofonológiai jelenség)

Összeolvadás

- Hangtani kötöttségű összeolvadás
- Alaktani kötöttségű összeolvadás (morfofonológiai jelenség)

Rövidülés

a. Balról szegélyezett álgemináták:

„Kötelező” degemináció, ha a szegélyező mássalhangzó zörejhang:

kosztól	[kɔstɔl]	(analitikus toldalékolás)
direktermő	[dɪrɛkɛrmø:]	(szóösszetétel)
lakj jól	[lɔkjɔ:l]	(szószerkezet)

„Választható” degemináció, ha a szegélyező mássalhangzó nazális:

combból	[tʰomb(:)ɔl]	(analitikus toldalékolás)
csonttányér	[čont(:)anʰer]	(szóösszetétel)
tank körül	[tɔŋk(:)örül]	(szószerkezet)

„Nincs degemináció”, ha a szegélyező mássalhangzó likvida:

sztrájkkor	[strajk:ɔr]	(analitikus toldalékolás)
talppont	[tɔlp:ɔnt]	(szóösszetétel)
szerb bor	[serb:ɔr]	(szószerkezet)

Rövidülés

b. *Jobbról szegélyezett álgemináták:*

„Kötelező” degemináció, ha a szegélyező mássalhangzó zörejhang:

kisstűlű [ki:šti:lü:] (szóösszetétel)

olasz sztár [olɔstar] (szószerkezet)

„Választható” degemináció, ha a szegélyező mássalhangzó nazális:

össmink [ö:š(:)miŋk] (szóösszetétel)

kész sznob [ke:s(:)nob] (szószerkezet)

„Nincs degemináció”, ha a szegélyező mássalhangzó likvida:

széppróza [se:pro:zo] (szóösszetétel)

ügyes srác [üdʷeš:ratʰ] (szószerkezet)

Mássalhangzó-„törvények”

- Igazodás
- Részleges hasonulás
- Teljes hasonulás
- Összeolvadás
- (Meg)rövidülés
- Nyúlás
- Kiesés (Hangkivetés)
- Betoldódás (Hangbetoldás)
